

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού.

Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια:
Γεώργιος Κατσαδώρας, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρος, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ρόδος, 2022

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφιερώματα και προοπτικές ενός νέου πεδίου

ISBN 978-618-84330-7-6

Copyright 2022

Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρας

Αναπληρωτής Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εμμανουήλ Φωκίδης

Επίκουρος Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το σχεδιασμό του εξώφυλλου και οπισθόφυλλου ανέλαβε η graphic designer

Μυρτώ Φωτίου Φεγγερού

LinkedIn: Mirto Fotiou -Feggerou

E-mail: mirtof80@gmail.com

Το σχεδιασμό των μμιδίων ανέλαβε ο

Βαγγέλης Βαλασιάδης

Οι συγγραφείς των άρθρων που δημοσιεύονται στον τόμο διατηρούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας επί των άρθρων τους. Τα άρθρα του τόμου μπορούν να χρησιμοποιηθούν με αναφορά στους συγγραφείς τους. Οι συγγραφείς των άρθρων μπορούν να τα καταθέσουν σε ιδρυματικό ή άλλο αποθετήριο ή να τα δημοσιεύσουν σε άλλη έκδοση, με υποχρεωτική την αναφορά της πρώτης δημοσίευσης του τόμου. Οι συγγραφείς ενθαρρύνονται να δημοσιοποιήσουν την εργασία τους στο Διαδίκτυο.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Εισαγωγή.....	10
Αποτελεί το Διαδίκτυο μονόδρομο για τις Σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές; <i>Μαρία Γκασούκα</i>	10
Ψηφιακές πηγες για τη μελέτη του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού και της λαϊκής θρησκευτικότητας, <i>Εμμανουήλ Γ. Βαρβούνης</i>	20
Α΄ θεματική ενότητα: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της ψηφιακής λαογραφίας.....	29
Η σύγχρονη λαογραφία στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών (digital humanities): ορισμοί, περιεχόμενο ερευνητικά πεδία, εργαλεία της Ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης</i>	30
Παράθυρο στη θάλασσα. Ένα «παράθυρο» στον λαϊκό πολιτισμό μέσα από τον κινηματογράφο και το Διαδίκτυο, <i>Άννα Λυδάκη</i>	49
Οι λαϊκές ψηφιακές ομάδες ως πεδίο της ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Ξανθίππη Φουλίδη</i>	56
Β΄ θεματική ενότητα: Διάχυση και διάδοση παραδοσιακών και νέων μορφών του λαϊκού πολιτισμού στον ψηφιακό κόσμο	65
Λαϊκός πολιτισμός και διαδικτυακά μιμίδια: Η εκπαίδευση μέσα από τα μιμίδια κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, <i>Βασιλεία Αντωνάκη, Γεώργιος Κατσαδώρας</i>	66
Η διάχυση και διάδοση της λαογραφίας της Δωδεκανήσου στον ψηφιακό κόσμο, μέσα από δράσεις συλλόγων και ατόμων την περίοδο της καραντίνας, <i>Μαρία Α. Αντωνοπούλου</i>	83
Ο Ray Harryhausen και η απεικόνιση της Μέδουσας στα ψηφιακά παιχνίδια, <i>Ευάγγελος Βαλασιάδης</i>	98
Επιστήμη των πολιτών και πολιτισμός: Η περίπτωση της ψηφιακής καταγραφής του λαϊκού πολιτισμού, <i>Βικτώρια Γαβάνα, Μαγδαληνή Μάρη, Ευαγγελία Καβακλή</i>	116
Οι στρατηγικές ή οι μορφές τρολαρίσματος στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook., <i>Μαρία Ζαρέντη</i>	129
Creepypasta: Ο ψηφιακός αστικός θρύλος, <i>Μαρία Ζούρου</i>	141
Τα μιμίδια (memes) της πανδημίας του ιού COVID-19: Η διαχείριση του πρωτόγνωρου μέσω ενός σατιρικού είδους του ψηφιακού λαϊκού λόγου, <i>Ρέα Κακάμπουρα, Αφροδίτη-Λήδια Νουνανάκη</i> ..	153
Πολιτικές μνήμης και διαδικασία δόμησης ταυτοτήτων στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ιστότοπου «Δίκτυο Mikrasiatis.gr», <i>Ιωάννης Καραχρήστος</i>	183
Το λαϊκό εορτολόγιο μέσα από τα διαδικτυακά μιμίδια, <i>Ευηλένα Καρδαμήλα</i>	195
Αινίγματα, παροιμίες και άλλες λαϊκές φράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης την περίοδο της πανδημίας. Η σελίδα ««Λαϊκές ρήσεις, Αινίγματα και Ανέκδοτα» στο Facebook, <i>Χρυσάνθη Κόζα</i> .	209
Τα λαχνίσματα στον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο: Από το τελετουργικό των υπαίθριων παιδικών παιχνιδιών στο τεχνολογικό σύμπαν του Διαδικτύου., <i>Δημήτρης Ε. Κόκκινος, Ανθούλα Κολιάδη-Τηλιακού</i>	220
Διάχυση πολιτισμικών στοιχείων της Τσακωνιάς μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (η περίπτωση του Facebook), <i>Μαρία-Κομινή Κολινιώτη</i>	235
The tinderisation of romance, <i>Yvonne Kosma, Vasilis Gialatzis, Jojo Ekate Diakoumakou</i>	253

Διαρκείς ανατροφοδοτήσεις μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς προφορικότητας: Η κυκλοφορία του κουτσομπολιού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην καθημερινή ζωή και αντίστροφα, <i>Γιώργος Κούζας</i>	269
Το παιχνίδι στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ομαδικού ηλεκτρονικού παιχνιδιού μεταξύ ενηλίκων, <i>Κωνσταντίνα Κουτσονικολή</i>	281
Μοιράσου κι εσύ μian ιστορία: Από τη ζωντανή αφηγηματική κοινότητα στη διαδικτυακή συνύπαρξη. Η περίπτωση της Λέσχης Αφήγησης Αθήνας. Όψεις, σκέψεις, προοπτικές, <i>Δημήτρης Β. Προύσαλης</i>	294
Η περίπτωση του Ελληνικού YouTube community: Ένας βιότοπος λαογραφικών φαινομένων μέσα σε μία μικρογραφία της κοινωνίας στο Διαδίκτυο, <i>Αικατερίνη Σχοινά</i>	305
Ο έντεχνος λαϊκός λόγος στο Διαδίκτυο: Δύο παραδείγματα χρήσης των παροιμιών στη διάρκεια της πανδημίας, <i>Γεώργιος Τσερπές, Μαριάνθη Καπλάνογλου</i>	319
Εκδηλώσεις θρησκευτικότητας και λαϊκής ευσέβειας στο χώρο του Διαδικτύου. Το τραγούδι «Μπαγιάσας» του Νικόλα Άσιμου, <i>Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος, Εμμανουήλ Χ. Κυριαζάκος</i>	331
Τα διαδικτυακά μμίδια στις ομάδες των αναπληρωτών εκπαιδευτικών στο Facebook, <i>Βαρβάρα Τσούγγου</i>	346
Διαδικτυακός κόμβος «Καρπάθικο Γλέντι»: Η συνεργατική διαδικτυακή ανάπτυξη ενός στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, <i>Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Παρασκευή Γ. Κανελλάτου</i>	360
Η εικόνα του θρύλου του βρικόλακα μέσα από ψηφιακά παιχνίδια, <i>Έλενα Ψυχάρη, Ρέα Κακάμπουρα</i>	387
Γ' θεματική ενότητα: Η ψηφιακή λαογραφία στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση	402
Δημιουργία ψηφιακού μουσείου εθιμικών δρώμενων, <i>Χρήστος Θεολόγος, Στέφανος Κυριαζάκος</i>	403
Προσεγγίζοντας τη λαογραφία μέσα από τη θεωρία των πολυγραμματισμών και τη δημιουργική γραφή: Λαϊκά μαγικά παραμύθια και ψηφιακός μετασχηματισμός στη λογοτεχνία του Γυμνασίου, <i>Κωνσταντίνα Καλαούζη</i>	419
Ο λαϊκός πολιτισμός σε συνδυασμό με την χρήση των νέων τεχνολογιών, ως μέσου επικοινωνίας και προσέγγισης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, <i>Άννα Μαρία Καρακωνσταντίνου</i>	431
Μοντελοποίηση προγράμματος διαχείρισης εκκλησιαστικού κειμηλίου ως συμβολή των προηγμένων τεχνολογιών στην Ψηφιακή Λαογραφία, <i>Αικατερίνη Κορωναίου, Δημήτριος Κοτσιφάκος, Χρήστος Δουληγέρης</i>	444
Η συμβολή του παραδοσιακού χορού στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την εξ αποστάσεως διδασκαλία, <i>Χριστίνα Παληά, Γεώργιος Κατσαδώρος, Απόστολος Κώστας</i>	459
Τα λαϊκά παραμύθια μέσα στη ψηφιακή πραγματικότητα, <i>Αναστάσιος Παππάς</i>	473
Λαϊκός πολιτισμός στην εποχή της τηλεεκπαίδευσης: Στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για το αντικείμενο της Λαογραφίας και της Ψηφιακής Λαογραφίας στη διδακτική πράξη, <i>Γεώργιος Πασιόπουλος, Ευστάθιος Ξαφάκος</i>	490
Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά στο ψηφιακό περιβάλλον: Μια χαρτογράφηση των διαδικτυακών συλλογών και μουσείων για την ελληνική μουσική, <i>Νίκος Πουλάκης</i>	506
«Όψεις λαϊκής θεραπευτικής στην Ήπειρο, άλλοτε και τώρα»: Εκπαιδευτικές δράσεις Ψηφιακής Λαογραφίας για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, <i>Χαράλαμπος Σταμπόλης, Ρέα Κακάμπουρα</i>	518

Διδάσκοντας τοπική ιστορία, πολιτισμό, παραδόσεις και έθιμα με τη χρήση ψηφιακών παιχνιδιών. Προκαταρκτικά αποτελέσματα από μία μελέτη περίπτωσης στο νησί της Νισύρου, Άννα Χαρτοφύλη, Εμμανουήλ Φωκίδης.....	529
Κατάλογος συγγραφέων	542

Η συμβολή του παραδοσιακού χορού στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την εξ αποστάσεως διδασκαλία

Χριστίνα Παληά, Γεώργιος Κατσαδώρας, Απόστολος Κώστας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

kristinapalia83@gmail.com, katsadoros@aegean.gr, apkostas@aegean.gr

Περίληψη

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί να διερευνήσει τη σχέση του παραδοσιακού χορού με τη συλλογική ταυτότητα. Αντικείμενο της μελέτης αποτελούν δύο παραδοσιακοί χοροί της Χίου, οι οποίοι προσεγγίζονται από λαογραφική και ανθρωπολογική άποψη, με έμφαση δηλαδή όχι στη χορευτική πράξη αυτή καθαυτή, αλλά στη χορευτική πρακτική ως φορέα σημασιών για την τοπική κοινωνία. Για τη συλλογή των δεδομένων επιλέχθηκε συνδυαστική έρευνα, με συμμετοχική παρατήρηση, αρχειακή μελέτη, βιβλιογραφική ανασκόπηση, συνέντευξη και δικτυογραφική έρευνα. Σκοπός της έρευνας είναι να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα όπως: Ποιοι λόγοι ωθούν τον σύγχρονο άνθρωπο στην εκμάθηση παραδοσιακών χορών και στη συμμετοχή σε δημόσιες παραστάσεις τους; Πώς η τοπική κοινωνία χρησιμοποιεί το χορευτικό φαινόμενο ώστε να αυτοπροσδιοριστεί; Τι νόημα αποδίδεται από τους ντόπιους στους τοπικούς χορούς; Επιπλέον, τόσο οι αλματώδεις εξελίξεις στον τομέα της Τεχνολογίας των Επικοινωνιών και της Πληροφορικής, όσο και οι έκτακτες συνθήκες διδασκαλίας και μάθησης που διαμορφώθηκαν από την πανδημία του κορονοϊού, μας υποχρεώνουν να εξετάσουμε περαιτέρω τον τρόπο με τον οποίο οι νέες τεχνολογίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ώστε να προάγουν τη μάθηση. Γεννώνται, λοιπόν, και άλλα ερωτήματα όπως, αν ένα είδος του λαϊκού πολιτισμού, όπως ο χορός, και συγκεκριμένα οι τοπικοί χοροί, μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και ποιες καλές πρακτικές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για το σχεδιασμό σχετικού πολυμεσικού υλικού.

Λέξεις-κλειδιά: εξ αποστάσεως εκπαίδευση συλλογική ταυτότητα, χορός

Abstract

The present paper tries to explore the relationship between dance and collective identity. Two traditional dances of Chios consist the subject matter of our study. These dances are examined from a folkloric and anthropologic perspective not only of the dance practice but of the meanings attributed to it by the local community. A combination of methods was applied for the data collection: participatory observation, historical research, and online ethnographic research. The aim of the study is to address questions such as: What drives people in modern societies to learn traditional dances and participate in public performances? How does local community utilize the dance phenomenon to identify itself? What meanings are attributed to local dances by local people? Moreover, the rapid progress in the field of ICT, along with the extraordinary circumstances caused by the Corona virus pandemic force us to further consider the way New Technologies can be applied to learning. More questions are consequently posed, such as: Can a folk genre, like dance and especially local dance, be taught in distance education? What practices can be applied to the design of multimedia material concerning dances in distance learning?

Keywords: collective identity, dance, distance learning

Ο χορός στη λαογραφία

Η σημασία της τέχνης για τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού επισημάνθηκε από πολύ νωρίς. Ήδη από τον 19ο αιώνα, ο φιλόσοφος και κριτικός τέχνης Johann Herder είχε υποστηρίξει ότι η τέχνη ενός λαού μπορούσε να αντικατοπτρίσει την αληθινή ταυτότητά του. Κι αν αρχικά η τέχνη αντιμετωπιζόταν ως η «περιουσία» που τα μέλη μιας φυσικής ομάδας κληρονομούσαν από τους προγόνους τους και που μαζί με τη γλώσσα και τα έθιμα αποτελούσαν τον συνδυαστικό κρίκο με τις προηγούμενες γενιές, πλέον θεωρείται ότι η τέχνη ενσαρκώνει τις πιο ζωντανές εκφράσεις της κουλτούρας και είναι το κλειδί για το αξιακό σύστημα, για την αντίληψη του εαυτού και για τους φόβους της ομάδας (Abrahams, όπως αναφέρεται στο Oring, 1994, σ. 214).

Ο παραδοσιακός χορός, λοιπόν, ως μια μορφή λαϊκής τέχνης, δεν είναι απλώς η κίνηση του ανθρώπινου σώματος σύμφωνα με κάποιο εξωτερικό ή εσωτερικό ρυθμό, κίνηση που αποσκοπεί στην έκφραση του εσωτερικού κόσμου του χορευτή (Δήμας, 1979, σ. 20· Hanna, στο Finketal, 2021, σ. 351). Δεν είναι μόνο η αυθόρμητη αντίδραση του χορευτή σε ένα συγκινησιακής φύσης ερέθισμα ή το δημιουργήμα που προκύπτει από την ανάγκη ενός ανθρώπου για καλλιτεχνική έκφραση (Μερακλής, 2011, σ. 135). Η Kaerpler (2000, σ. 2), εντάσσει τον χορό στα δομημένα συστήματα κίνησης του ανθρώπινου σώματος, που είναι κοινωνικά κατασκευάσματα. Τα συστήματα αυτά είναι δημιουργημένα από μια ομάδα ανθρώπων, γνωστά και συμφωνημένα από τα μέλη της και αρχικά διατηρημένα στη μνήμη. Παρ' όλο που είναι εφήμερα, μπορούν να είναι οπτικές δηλώσεις κοινωνικών σχέσεων και μπορούν να βοηθήσουν στην κατανόηση των πολιτιστικών αξιών και της βαθιάς δομής της κοινωνίας.

Σε συλλογικό επίπεδο ο χορός επιτελεί μια σειρά από λειτουργίες μέσω των οποίων υπηρετείται η ομάδα. Η κυριότερη από αυτές είναι η λατρευτική-τελετουργική, με την οποία επιχειρείται η επικοινωνία και η επαφή της ομάδας με μυθοποιημένες δυνάμεις (Μερακλής, 2011, σ. 371). Παράλληλα, ο χορός χρησιμοποιείται από την εκάστοτε κοινωνία ως μέσο διαπαιδαγώγησης των μελών της, ενώ με τον ομαδικό του χαρακτήρα συμβάλλει «στην ένταξη και ενσωμάτωση των νέων ατόμων στις λειτουργίες της κοινότητας, δηλαδή στην κοινωνικοποίησή τους» (Πραντσιδής, 1995, σ. 9).

Χορός και συλλογική ταυτότητα

Η κοινωνία είναι, λοιπόν, αυτή που δημιουργεί το χορό, αλλά και αντίστροφα, ο χορός συμβάλλει στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας της εκάστοτε κοινωνίας. Ο χορός αποτελεί ένα κοινωνικό γεγονός που αφορά όλα τα μέλη της κοινότητας και η συμμετοχή σε αυτό τα συνδέει μέσω της κοινής συναισθηματικής εμπειρίας. Οι Radcliffe-Brown μάλιστα, στη μελέτη τους “The Andaman Islanders”, υποστήριξαν ότι ο ρυθμός γεννούσε μια δύναμη πάνω στο χορευτή, τον ήλεγχε, τον εξανάγκαζε να συμμορφωθεί στην κοινή δραστηριότητα χάνοντας τον εαυτό του, ενώ παράλληλα του προκαλούσε έντονα αισθήματα ενότητας και ομόνοιας. Ο έλεγχος πάνω στο σώμα του χορευτή οδηγούσε σε έλεγχο των σκέψεων και των συναισθημάτων του (Radcliffe-Brown, στο Spencer, 1985, σ. 13). Η Langer (στο Spencer, 1985, σ. 15), αναφερόμενη στον πρωτόγονο χορό, υποστηρίζει ότι ο έλεγχος της κίνησης των χορευτών πραγματοποιείται μέσω μιας συνειδητής βούλησης έξω από τους χορευτές και παρατηρεί ότι υπάρχει μια ψευδαίσθηση κάποιας ζωτικής δύναμης που δίνει ζωή στους χορευτές, που κείται πέρα από τα άτομά τους και που τους μεταφέρει σε μια ιερή κατάσταση, φτιάχνοντας μια σφαίρα εικονικής δύναμης στην οποία εισέρχονται μέσω της έκστασης.

Είναι φανερό λοιπόν, ότι ο χορός διαθέτει μια τελετουργική διάσταση η οποία επιστρατεύεται από την κοινωνία προκειμένου να σφυρηλατηθεί η συλλογική ταυτότητα. Μέσω της τελετουργίας επιβεβαιώνεται και επαληθεύεται η κοινωνική και πολιτισμική συνοχή της ομάδας, βασικό στοιχείο της οποίας συνιστά η αλληλοαναγνώριση των υποκειμένων της ως προϋπόθεση και της αναγνώρισης της πολιτισμικής τους παράδοσης και ταυτότητας (Ντάση, 2003, σ. 80). Η σημασία που αποδίδεται από την κοινωνία στην τελετουργία του χορού σχετίζεται μάλιστα με τις εκάστοτε ιστορικές

συνθήκες. Όσο μεγαλύτερο άγχος βιώνουν τα μέλη μιας συλλογικότητας εξ αιτίας μιας κοινής απειλής, τόσο περισσότερο νιώθουν την ανάγκη να περιφρουρήσουν τα όρια της συλλογικότητας δίνοντας έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας και αντιδιαστέλλοντάς τα με τα χαρακτηριστικά άλλων ομάδων. Έτσι οι χοροί και η αναπαράσταση εθίμων με «θεατρικό» χαρακτήρα¹ γίνονται «το κατεξοχήν πεδίο που σφυρηλατείται η συνοχή της ομάδας και η αυτογνωσία των ατόμων επειδή ακριβώς το συγκεκριμένο πεδίο θεωρείται ως το κατεξοχήν δηλωτικό της ιδιαίτερης ταυτότητας όσων συμμετέχουν» (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2013, σ. 376).

Ταυτόχρονα η τελετουργία αποτελεί ένα μηχανισμό διαμεσολάβησης με τον οποίο οι προφορικές κοινωνίες εξασφάλιζαν την πολιτισμική συνέχεια, δηλαδή την άμεση μεταβίβαση της πολιτισμικής παράδοσης από τη μια γενιά στην άλλη. «Στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα σύστημα παιδείας, βασικός στόχος του οποίου ήταν η μύηση της νέας γενιάς στον κόσμο των κοινωνικών συμβάσεων και επιταγών, στον κόσμο της καλλιτεχνικής παράδοσης και βιοθεωρίας, και περαιτέρω στους όρους συγκρότησης της κοινωνικής και ιστορικής μνήμης» (Ντάση, 2003, σ. 79). Με αυτή την έννοια, η συμμετοχή στον παραδοσιακό χορό αποτελεί μια συνειδητή ή ασυνείδητη πράξη σύνδεσης με τα στοιχεία εκείνα του παρελθόντος που η κοινωνία θεωρεί εμβληματικά για τη συλλογική ταυτότητα. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για μια επιλεκτική χρήση του παρελθόντος, μια «εφεύρεση της παράδοσης» (Cohen, 1989, σ. 99) σύμφωνα με τις ανάγκες του παρόντος. Ο τρόπος με τον οποίο ανακαλείται το παρελθόν μέσω του παραδοσιακού χορού είναι ενδεικτικός του τρόπου με τον οποίο τα μέλη μιας κοινωνίας αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους στο παρόν.

Ο λαϊκός πολιτισμός στην εκπαίδευση

Στη χώρα μας, ο λαϊκός πολιτισμός συνδέθηκε με το εκπαιδευτικό σύστημα από τις απαρχές σχεδόν της σύστασης του ελληνικού κράτους. Για πολλές δεκαετίες δάσκαλοι και μαθητές κλήθηκαν να συλλέξουν λαογραφικό υλικό που θα αποδείκνυε την ιστορική και πολιτισμική συνέχεια της ελληνικής φυλής. Μεταπολεμικά, η ελληνική λαογραφία εγκατέλειψε σιγά σιγά τον εθνοκεντρικό της χαρακτήρα και παρακολουθώντας τόσο τις αλλαγές στην ελληνική κοινωνία που συντελέστηκαν με την εσωτερική μετανάστευση του αγροτικού πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα, όσο και τις νέες τάσεις στη λαογραφική επιστήμη, στράφηκε και στη μελέτη σύγχρονων λαογραφικών φαινομένων (Ανδίκος, 2010, σσ. 165-166). Αντίστοιχα επανεξετάστηκε και το πρίσμα υπό το οποίο προσεγγίζεται η σχέση του λαϊκού πολιτισμού με την εκπαίδευση και ανανεώθηκε η επιχειρηματολογία για την παιδαγωγική αξιοποίησή του.

Σήμερα θεωρείται ότι η ενασχόληση με το λαϊκό πολιτισμό μπορεί να συμβάλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του μαθητή και στην καλλιέργεια τόσο πνευματικών δεξιοτήτων, όπως της φαντασίας, της δημιουργικότητας, της συγκέντρωσης, της γλωσσικής έκφρασης και της ικανότητας για επικοινωνία (Αυδίκος, 2012, σ. 7· Κακάμπουρα & Καπρούτη, 2018, σσ. 193-194), όσο και ηθικών ποιότητων². Παράλληλα, μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να διαμορφώσουν το αισθητικό τους κριτήριο, φέρνοντάς τους σε επαφή με δημιουργήματα μεγάλης ομορφιάς, ενώ ταυτόχρονα τους ευαισθητοποιεί σε σχέση με την παράδοση του τόπου τους και τους προσφέρει βαθύτερη γνώση της τοπικής αλλά και της εθνικής ιστορίας (Κακάμπουρα, 2000).

Η μελέτη του λαϊκού πολιτισμού θεωρείται σημαντική και για τον επιπλέον λόγο ότι μπορεί να συντελέσει στην κατανόηση των διαδικασιών σχηματισμού της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας, καθώς και στην κατανόηση ζητημάτων αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού (Ζώη & Λουρδή, 2016, σ. 1187). Μπορεί έτσι να αποτρέψει την απώλεια της ταυτότητας σε μια εποχή αναγκαστικής παγκοσμιοποίησης και να λειτουργήσει κοινωνικοποιητικά σε μια εποχή αποδόμησης

¹Στις θρησκευτικές τελετουργίες των πρώτων κοινωνιών βρίσκονται οι ρίζες του θεάτρου: στα τραγούδια και τους χορούς προς τιμήν ενός Θεού και στην απεικόνιση της γέννησης του Θεού, του θανάτου του και της ανάστασής του (Χάρτνολ, 1980, σ. 7).

² Για τη συμβολή των λαϊκών παραμυθιών στην ηθικοποίηση του ατόμου, βλ. ενδεικτικά Κακάμπουρα, Ρ. (2000) Δραματοποίηση λαϊκών δρωμένων στο ελληνικό σχολείο», *Παρνασσός ΜΒ*, Αθήνα.

της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία (Κατσαδώρας, 2011, σ. 98). Μπορεί επίσης «να αποτελέσει (...) ένα από τα προσφορότερα πεδία συνάντησης και αλληλεπίδρασης των πολιτισμών και των εκφραστών τους στην τάξη» (Ζώη & Λουρδή, 2016, σ. 1186), τονίζοντας τα κοινά χαρακτηριστικά που υπάρχουν σε πολλούς λαούς και καλλιεργώντας την ανοχή και τον σεβασμό στη διαφορετικότητα.

Για όλους τους παραπάνω λόγους ο λαϊκός πολιτισμός, αν και δεν υπήρξε ποτέ αυτόνομο μάθημα, έχει ενσωματωθεί, όμως, στο ισχύον Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και στα ισχύοντα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) πολλών μαθημάτων σε όλες τις βαθμίδες της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Για το Γυμνάσιο συγκεκριμένα, στο ΔΕΠΠΣ της Ελληνικής Γλώσσας η γλώσσα θεωρείται βασικός φορέας της έκφρασης και του πολιτισμού κάθε λαού, επομένως εκτιμάται ότι μέσω της διδασκαλίας της οι μαθητές/μαθήτριες θα οδηγηθούν στον σεβασμό τόσο της δικής τους πολιτιστικής παράδοσης όσο και των πολιτιστικών αξιών άλλων λαών [ΦΕΚ 303, τεύχος Β' (13.03.2003), αρ. 21072α/Γ2: 3778]. Αναφορά στον λαϊκό πολιτισμό γίνεται και στο ΔΕΠΠΣ της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, αφού τα λογοτεχνικά κείμενα είναι φορείς εθνικών, οικουμενικών και διαπολιτισμικών αξιών (ό.π.: 3795), με έμφαση στο δημοτικό τραγούδι ως βασικού φορέα παραδοσιακών αξιών και μορφών ζωής που σχετίζονται με την κοινωνία της υπαίθρου. Για την παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά γίνεται λόγος και στα Αναλυτικά Προγράμματα της Ιστορίας της Α' και Β' Γυμνασίου (ΔΕΠΠΣ Ιστορίας, σελ. 3, 4). Επίσης, σύμφωνα με το νέο πρόγραμμα σπουδών που παρήχθη από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, η διδασκαλία θεμάτων τοπικής ιστορίας και τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί τμήμα της διδασκαλίας της ιστορίας της Γ' Γυμνασίου (Ψηφιακό Σχολείο, Ιστορία Γ' Γυμνασίου, Πρόγραμμα Σπουδών, σελ. 7). Τέλος, στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής ο λαϊκός πολιτισμός προσεγγίζεται μέσα από τη διδασκαλία παραδοσιακών χορών με σκοπό οι μαθητές να γνωρίσουν και να εκτιμήσουν στοιχεία ρυθμού, κίνησης, μουσικής, τραγουδιού και εθίμων της ελληνικής λαϊκής παράδοσης (Ψηφιακό Σχολείο, Φυσική Αγωγή, Πρόγραμμα Σπουδών, σελ. 4).

Παράλληλα, τις τελευταίες δεκαετίες έχουν γίνει αρκετές αξιολογικές προσπάθειες ένταξης του λαϊκού πολιτισμού στο εκπαιδευτικό σύστημα μέσω καινοτόμων προγραμμάτων, με μακροβιότερο το πρόγραμμα «Μελίνα-Εκπαίδευση και Πολιτισμός» (1995-2004)³. Άλλα προγράμματα σχετικά με τον λαϊκό πολιτισμό πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της Ευέλικτης Ζώνης σύμφωνα με τον σχεδιασμό του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Το σχολικό έτος 2020-2021 λειτούργησαν πιλοτικά τα «εργαστήρια δεξιοτήτων», τα οποία ανάμεσα στις προτεινόμενες θεματικές περιλαμβάνουν και τη θεματική «παγκόσμια και τοπική πολιτιστική κληρονομιά» [ΦΕΚ 2539, τεύχος Β' (24/06/2020), αρ. Φ.7/79511/ΓΔ4: 25377-25378].

Ταυτόχρονα, η αλματώδης εξέλιξη στις τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών άνοιξε νέους δρόμους για την προσέγγιση του λαϊκού πολιτισμού στο σχολείο. Έτσι στην Οπτική Εθνογραφία προτείνεται η προβολή οπτικοακουστικών εθνογραφικών τεκμηρίων σε συνδυασμό με ειδικά διαμορφωμένα σχέδια διδασκαλίας ώστε να κατανοήσουν οι μαθητές τις πολυδιάστατες πτυχές του πολιτισμού και να καλλιεργήσουν τον κριτικό οπτικό γραμματισμό (Κακάμπουρα κ.ά., 2018, σσ. 74-95). Στη μάθηση μέσω σχεδιασμού δίνεται έμφαση στην πολυτροπικότητα των μέσων δημιουργίας νοήματος που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι μαθητές (γραπτή και προφορική γλώσσα, οπτικές, ηχητικές και απτικές αναπαραστάσεις, σωματική αναπαράσταση, χωροαντιληπτική αναπαράσταση). Τέλος στις πλατφόρμες «Αίσωπος», «Μήτιδα» και «Πρωτέας» υπάρχουν διαθέσιμα διδακτικά σενάρια με την αξιοποίηση ψηφιακών μέσων, ενώ δίνεται στους εκπαιδευτικούς και η δυνατότητα να δημιουργήσουν και να υποβάλουν οι ίδιοι ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό.

Οι έκτακτες συνθήκες λόγω της πανδημίας του κορονοϊού (COVID 19) εδραίωσαν την αναγκαιότητα χρήσης νέων τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία, με την επιβεβλημένη εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Όμως, οι ιδιαιτερότητες της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης που αφορούν στη μειωμένη συμβολή ή και την έλλειψη της δια ζώσης παρουσίας του εκπαιδευτή, καθώς και το πλήθος των παραμέτρων που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την παραγωγή ενός εξ αποστάσεως εκπαιδευτικού προγράμματος, οδήγησαν στη συνειδητοποίηση της

³Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα «Μελίνα- Εκπαίδευση και Πολιτισμός», βλ. και Καπανιάρης, 2017, σσ. 74-76.

σημασίας του εκπαιδευτικού σχεδιασμού για τη δημιουργία μαθησιακών περιβαλλόντων που θα συμβάλλουν στην αποτελεσματική μάθηση (Σοφός, Κώστας & Παράσχου, 2015, σ. 69).

Σχετικά με τη διδασκαλία του ελληνικού παραδοσιακού χορού στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση αξίζει να αναφέρουμε τη δημιουργία ολοκληρωμένου μαθήματος για αντιπροσωπευτικούς χορούς της Κρήτης με βάση τις αρχές της πολυμορφικής εκπαίδευσης (Συντιχάκη κ.ά., 2019, σσ. 214-226). Αξιοποιείται η μορφολογική μέθοδος διδασκαλίας των χορών, αλλά παράλληλα παρέχονται πληροφορίες για την ιστορία και την προέλευση των χορών, καθώς και σχετικοί θρύλοι, παραδόσεις και μαρτυρίες. Το μάθημα απευθύνεται σε ενήλικες, όμως θεωρούμε ότι με μερικές τροποποιήσεις θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και στην τυπική εκπαίδευση.

Έρευνα και εφαρμογή

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποφασίσαμε να διερευνήσουμε τον ρόλο δύο παραδοσιακών τοπικών χορών της Χίου στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας και έπειτα να σχεδιάσουμε ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό σχετικό με τους χορούς αυτούς για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, αξιοποιώντας τις αρχές της γνωστικής θεωρίας για την πολυμεσική μάθηση των Mayer και Moreno (2005).

Οι χοροί είναι το *ταλίμι* και ο *τρίπατος* και το πεδίο έρευνας εντοπίζεται στα χωριά της Χίου Θυμιανά και Νένητα, τα οποία είναι οι τόποι γέννησης, τέλεσης και τα τελευταία χρόνια επιτέλεσης⁴ των τοπικών χορών αντίστοιχα. Και για τα δύο χωριά φαίνεται ότι οι χοροί έχουν ιδιαίτερη σημασία καθώς συνδέουν τις σύγχρονες κοινότητες με ένα 'φανταστικό' παρελθόν εξασφαλίζοντας την επιβίωσή τους στο χρόνο. Για την παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια οι συγκεκριμένοι χοροί να προσεγγιστούν από λαογραφική ή ανθρωπολογική άποψη, η έμφαση δηλαδή να δοθεί όχι στη χορευτική πράξη αυτή καθαυτή, αλλά στη χορευτική πρακτική ως φορέα σημασιών για την τοπική κοινωνία⁵.

Η μέθοδος που επιλέχθηκε είναι η εθνογραφική, λόγω δύο βασικών, κατά τη γνώμη μας, πλεονεκτημάτων που διαθέτει σε σχέση με τις άλλες έρευνες. Πρώτον, χαρακτηρίζεται από «ανοιχτότητα», δηλαδή δεν υπάρχουν εκ των προτέρων διατυπωμένες υποθέσεις και δεύτερον, ο ερευνητής απελευθερώνεται από την υποχρέωση να αποστασιοποιηθεί από το αντικείμενο της μελέτης του. Αντιθέτως, η ματιά του ερευνητή (*etic perspective*) θεωρείται εξ ίσου σημαντική με τη ματιά των πληροφορητών (*emic perspective*) για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Οι πληροφορίες σχετικά με τους χορούς προέρχονται α) από προσωπικά μας βιώματα, β) από επιτόπια έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση του εθίμου της Μόστρας, παραστάσεων των χορευτικών τμημάτων των τοπικών συλλόγων καθώς και διαφόρων κοινωνικών εκδηλώσεων με κεντρικό στοιχείο τον χορό, γ) από τη μελέτη σχετικού λαογραφικού υλικού δ) από συζητήσεις με χοροδιδασκάλους και μέλη των συλλόγων και ε) από μελέτη των ιστότοπων και των κοινωνικών δικτύων των τοπικών συλλόγων.

Οι χοροί

Το *ταλίμι* είναι ένας ιδιότυπος πολεμικός χορός που χορεύεται κατά το έθιμο της Μόστρας στο χωριό Θυμιανά. Η λέξη «ταλίμι» είναι εξελληνισμένη μορφή της τουρκικής λέξης «ταλίμ»|, που σημαίνει εκπαίδευση με στρατιωτικές ασκήσεις. Το έθιμο της Μόστρας έχει τις ρίζες του στα μεσαιωνικά χρόνια, όταν η Χίος ήταν στα χέρια των Ενετών και συνδέεται με το φαινόμενο της πειρατείας. Σύμφωνα με την παράδοση, κάποια Τυρινή Παρασκευή κι ενώ οι Θυμιανούσοι γλεντούσαν, ειδοποιήθηκαν από τους βιγλάτορες ότι πλησιάζουν πειρατικά καράβια. Οι άντρες, οπλισμένοι με

⁴ Η έννοια της *επιτέλεσης* υποδηλώνει μια ειδική πράξη η οποία πραγματοποιείται μπροστά σε κοινό, ενσώματο ή ιδεατό, το οποίο συνδιαμορφώνει την πραγμάτωση μέσα από τη δική του αντίδραση στα τεκταινόμενα. Επιτέλεση σημαίνει πραγμάτωση με ταυτόχρονη αξιολόγηση (Κάβουρας, 2002).

⁵ Σύμφωνα με την Keappler, ο στόχος των ανθρωπολογικών ερευνών δεν είναι απλά η κατανόηση του χορού στο πολιτισμικό του πλαίσιο, αλλά μάλλον η κατανόηση της κοινωνίας μέσω της ανάλυσης των συστημάτων κίνησης (2000, σ. 6).

σπαθιά και μαχαίρια κατέβηκαν προς τα παράλια κι έστησαν ενέδρα στους πειρατές, τους οποίους και κατατρόπωσαν. Οι νικητές κρέμασαν τους αιχμαλώτους στα δέντρα της πλατείας του χωριού και τους άφησαν εκεί τρεις μέρες να «μοστράρουν»⁶, ως δείγμα της νίκης τους. Η Μόστρα είναι η αναπαράσταση αυτής της μάχης, που επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο την Τυρινή Παρασκευή το βράδυ και την Τυρινή Κυριακή το πρωί.

Ο *τρίπατος* ή *νενητούσικος* είναι ένας ακόμα αμιγώς τοπικός χορός που χορεύεται στα Νένητα της Χίου, από όπου πήρε και το όνομά του. Οι ρίζες του χορού βρίσκονται στους βυζαντινούς χρόνους και σχετίζονται με το φαινόμενο της πειρατείας στο Αιγαίο. Σύμφωνα με τον θρύλο ένας πειρατής έκλεψε μια αρχοντοπούλα από τα Νένητα. Οι χωριανοί της προσπάθησαν να την πάρουν πίσω, οργάνωσαν επίθεση εναντίον των πειρατών και τους νίκησαν. Η κοπέλα όμως αρνήθηκε να τους ακολουθήσει γιατί στο μεταξύ είχε ερωτευτεί τον πειρατή. Λίγο αργότερα ο πειρατής σκοτώθηκε σε ένα ρεσάλτο και οι σύντροφοί του γύρισαν στη Χίο και άφησαν την κοπέλα στην παραλία των Νενήτων. Η κοπέλα ντρεπόταν να γυρίσει στο χωριό της αφού νωρίτερα δεν είχε ακολουθήσει τους χωριανούς της. Έτσι έκανε τρία βήματα (πατήματα) προς τα εμπρός κι ύστερα μετάνιωνε και πιασγυρνούσε, κάνοντας τρία βήματα προς τα πίσω. Έτσι γεννήθηκε ο *τρίπατος*.

Ταλίμι, τρίπατος και συλλογική ταυτότητα

Μελετώντας τους διάφορους παράγοντες που αποτελούν συνάρτηση των συγκεκριμένων χορών, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα ως προς τη σχέση με τη συμβολική διάσταση των χορών και τον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες και οι θεατές, μέσω των χορών, κατασκευάζουν τη συλλογική τους ταυτότητα:

Στην περίπτωση του *ταλιμιού* παρατηρούμε μια έντονη συμβολοποίηση του χώρου όπου τελείται το έθιμο. Η πομπή των χορευτών και των θεατών ξεκινά από τα εξωκλήσια όπου τελείται θεία λειτουργία και αποτιέται φόρος τιμής στους νεκρούς προγόνους, για να καταλήξει στην κεντρική εκκλησία του χωριού, οριοθετώντας έτσι τον χώρο της κοινότητας και αποδίδοντας σε αυτόν μια ιερή διάσταση. Ο ιερός χώρος της κοινότητας συνδυάζεται με τον τελεστικό χρόνο «για να συμπυκνώσει χωροχρονικά την κεντρική ιδέα του εθίμου στην οποία αναβαπτίζονται τα μέλη της κοινότητας μέσω απ' την επανάληψη, την ιδέα της κοινής καταγωγής και, γιατί όχι, της κοινής μοίρας» (Νιτσιάκος, 1995). Εδώ έχει ιδιαίτερη σημασία να αναφέρουμε ότι αρχικά το *ταλίμι* ξεκινούσε από την παραλία του Μέγα Λιμνιώνα, όπου έγινε και η μάχη. Αργότερα όμως, τα ισχυρότατα συνάφια του χωριού που οργάνωναν το έθιμο μετατόπισαν την έναρξή του στα ξωκλήσια που είχαν χτίσει, επιχειρώντας να χειραγωγήσουν τη συλλογική μνήμη και να προβάλουν τα δικά τους σύμβολα εξουσίας, αφού οι συλλογικές ταυτότητες δημιουργούνται και λειτουργούν μέσα σε ένα πλαίσιο σημαδεμένο από σχέσεις εξουσίας (Castells, 2010). Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετούσε και η περιφορά των λαβάρων των συναφιών.

Εκτός από το θρησκευτικό τελετουργικό της έναρξης του εθίμου, ο ίδιος ο χορός διαθέτει σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά ενός «ιερού» χορού, σύμφωνα με τη διάκριση ιερού-κοσμικού των Δημόπουλου, Τυροβολά και Κουτσούμπα⁷: α) είναι μοναδικός και χορεύεται μόνο στη συγκεκριμένη κοινότητα β) δεν χορεύεται οπουδήποτε, αλλά, όπως αναφέρθηκε, ο χώρος είναι προεπιλεγμένος και έχει έντονους συμβολισμούς που εξασφαλίζουν τη συνέχεια της συλλογικής μνήμης γ) τελείται σε συγκεκριμένες ημερομηνίες στη διάρκεια του έτους και δ) αν και συνοδεύεται από μουσική, τα τοπικά μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται δεν συνηθίζονται σε κοσμικά γλέντια, ενώ είναι διακοσμημένα με κλαδιά ελιάς, όπως αυτά που κρατούν και οι χορευτές.

Τα ξεχωριστά κοστούμια των χορευτών (βρακάδες-πειρατές) αποτελούν μια δηλωμένη διαφορά, κεντρική στη δημιουργία αισθήματος κοινής εθνότητας και μιας αντίληψης συγγένειας

⁶ Μοστράρω = εκθέτω, επιδεικνύω < ιταλ. mostra = παρουσίαση, επίδειξη, βιτρίνα.

⁷Dimopoulos, K., Tyrovolas, V., & Koutsouba, M. 35th World Dance Research Congress. <http://cid-portal.org/cdr/athens2013/index.php/component/content/category/14-sample-data-articles>

μεταξύ των μελών της ομάδας (Dundes, 1984, σ. 150). Οι σημαίες, όπως και οι παραδοσιακές φορεσιές των βρακάδων, λειτουργούν ως σύμβολα στα οποία η κοινότητα αναγνωρίζει τον εαυτό της. Στα σύμβολα που ενώνουν τις αντιφάσεις και μειώνουν τις αντιθέσεις μπορεί να μεταλαμπαδευτεί το αίσθημα του ιερού, της αγάπης, του σεβασμού, της θυσίας, του φόβου, τα συναισθήματα δηλαδή που αποτέλεσαν το συνθετικό υλικό των θρησκευτικών κοινοτήτων (Μπαλιμπάρ, όπως αναφέρεται στο Θεοδωρίδης, 2001). Θα πρέπει εδώ να διευκρινίσουμε ότι κατά τα μεσαιωνικά χρόνια, οπότε και εικάζεται ότι γεννήθηκε το *ταλίμι*, η βυζαντινή κυριαρχία στη Χίο εναλλασσόταν με κατακτήσεις από τους Σαρακηνούς του Χάνδακα, τους Τούρκους, τους Ενετούς και τους Γενουάτες, λαούς αλλόθρησκους ή ετερόδοξους. Έτσι οι χιώτικες κοινότητες, μεταξύ αυτών και η κοινότητα των Θυμιανούσων που αποτελεί μέρος του πεδίου της έρευνάς μας, για να επιβιώσουν χρησιμοποιούσαν ως μέσο διαφοροποίησής τους από τους «άλλους», πέρα από άλλα πολιτισμικά στοιχεία και τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Επομένως, στη δεδομένη περίπτωση η τοπική κοινότητα ταυτίζεται με τη θρησκευτική.

Η ταυτότητα όμως, υπόκειται σε συνεχείς επαναδιαπραγματεύσεις από τα δρώντα υποκείμενα. Μετά την απελευθέρωση της Χίου από τους Τούρκους και για μερικές δεκαετίες, οι Θυμιανούσοι φορούσαν το *ταλίμι* εκτός από τις παραδοσιακές φορεσιές του χωριού και τις φουστάνελες, θέλοντας να προτάξουν την εθνική τους ταυτότητα. Παράλληλα, έκλειναν το έθιμο με το πολεμικό τραγούδι «Ω λυγερό σπαθί μου», διαδεδομένο στα χρόνια της τουρκοκρατίας, που αναφέρεται στον αγώνα των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων. Το περιεχόμενο, δηλαδή, της ταυτότητας των Θυμιανούσων διαφοροποιήθηκε κατά τη μεταβατική περίοδο από την τουρκοκρατία στην πολυπόθητη ένωση με τον εθνικό κορμό. Αργότερα, τα στοιχεία αυτά αφαιρέθηκαν από το έθιμο γιατί το ιστορικό πλαίσιο δεν ήταν απειλητικό για την εθνική ταυτότητα των Θυμιανούσων.

Το *ταλίμι*, ως σύνθετη τελεστική πράξη συνοδευόμενη από τελετουργικό λόγο, αποτελεί «εσωγενή μηχανισμό διαμεσολάβησης» (Ντάση, 2003, σ. 79): Με τον χορό μεταγγίζεται η πολιτισμική παρακαταθήκη από τη μια γενιά στην άλλη εξασφαλίζοντας τη βιολογική και πολιτισμική αναπαραγωγή της κοινωνίας των Θυμιανούσων. Ταυτόχρονα, μέσα από τη συμμετοχή στο παραδοσιακό έθιμο τα μέλη της τοπικής κοινωνίας εκφράζουν τη συλλογική τους ταυτότητα. Άλλωστε, με τον όρο «παράδοση» αναφερόμαστε σε μια αέναη σημασιοδότηση του εκάστοτε παρόντος μέσω της αναφοράς στο παρελθόν (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2013, σ. 369).

Στον αντίποδα του πολεμικού χαρακτήρα του *ταλιμιού*, ο *τρίπατος* αναδεικνύει τη δύναμη της αγάπης. Το τραγούδι «Δώδεκα χρονώ κορίτσι», που συνοδεύει τον χορό, ανήκει στα τραγούδια «της αγάπης», που έχουν τις αρχές τους στα Δωδεκάνησα και τα νησιά του Αιγαίου γενικότερα, με κεντρικό πρόσωπο τη νέα κόρη και κυρίαρχο συναίσθημα τον έρωτα.⁸ Το θέμα του τραγουδιού είναι κάπως ιδιαίτερο. Γνωρίζουμε, δηλαδή, ότι στις παράλιες περιοχές και κυρίως στα νησιά είναι ευρέως διαδεδομένα δημοτικά τραγούδια που αφηγούνται πειρατικές επιδρομές και αρπαγές νέων από πειρατές. Το υπό εξέταση τραγούδι, όμως, αφηγείται την ιστορία μιας κόρης που αγάπησε τον απαγωγέα της, ενάντια σε κάθε κοινωνική επιταγή που απαιτούσε να είναι ο σύζυγος μέλος της ίδιας κοινότητας και απέκλειε κάθε σχέση με αλλόφυλο και αλλόθρησκο. Πρόκειται λοιπόν για έναν ανόσιο έρωτα, που κανονικά θα καταδικαζόταν από την τοπική κοινότητα. Το τραγούδι όμως, δεν υπαινίσσεται πουθενά μια τέτοια καταδίκη. Αντίθετα, φαίνεται πως ο λαϊκός ποιητής βλέπει με συμπάθεια και κατανόηση τη νεαρή χήρα. Όσο για τον σημερινό γλεντιστή, ακούγοντας την κόρη να πενθεί για τον αγαπημένο της, βιώνει έντονα συναισθήματα ευφορίας, ίσως γιατί μέσω του συγκεκριμένου τραγουδιού και του χορού μπορεί να ταυτιστεί με τη βαθιά ανθρώπινη πλευρά του αταίριαστου έρωτα.

Τόσο το *ταλίμι* όσο και ο *τρίπατος* αποτελούν για τα μέλη της κοινότητας κεντρικά σύμβολα ταυτότητας. Στην ξεχωριστή μουσική και στα βήματα που ταιριάζουν μόνο σε αυτούς τους σκοπούς, η κοινότητα αναγνωρίζει κάποια εμβληματικά χαρακτηριστικά της ταυτότητάς της, που την ξεχωρίζουν από όλες τις άλλες ομάδες. Οι άνθρωποι κατασκευάζουν την κοινότητα συμβολικά,

⁸ Βλ. σχετικά Πολίτης, Λ. (2003). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (12^η έκδ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

κάνοντάς τη πηγή και αποθετήριο νοήματος και σημείο αναφοράς της ταυτότητάς τους (Cohen, 1989, σ. 118).

Με τη μαζική συμμετοχή στους παραπάνω χορούς η κοινότητα δηλώνει την ενότητά της και ενισχύει την κοινωνική συνοχή. Στη Μόστρα των Θυμιανών όπου χορεύεται το *ταλίμι*, στα πανηγύρια αλλά και στις θρησκευτικές και εθνικές γιορτές, στις πολιτιστικές εκδηλώσεις όπου χορεύεται ο *τρίπατος*, τα μέλη της κοινότητας αισθάνονται ότι υπερβαίνουν την ατομικότητά τους, καθώς «η μεταφορική χρήση του χορού μπορεί να παραπέμψει στις εξ ολοκλήρου θετικές πλευρές του να ανήκεις σε μια κοινότητα» (Cowan, 1998).

Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση

Μετά την ανάλυση και την προσπάθεια ερμηνείας των χορευτικών περιστάσεων ακολούθησε ο σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού με θέμα τους συγκεκριμένους χορούς, ώστε να διαπιστώσουμε πώς ένα είδος του λαϊκού πολιτισμού όπως ο παραδοσιακός χορός μπορεί να διδαχτεί εξ αποστάσεως και ποιες καλές πρακτικές για online διδασκαλία των παραδοσιακών χορών μπορούν να αποδειχτούν αποτελεσματικές, δεδομένης της ιδιαιτερότητας του αντικειμένου. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε εδώ ότι όταν μιλάμε για διδασκαλία των παραδοσιακών χορών δεν εννοούμε την εκμάθηση της κινητικής φόρμας και των κινητικών μοτίβων, κάτι που εμπίπτει, άλλωστε, στο αντικείμενο του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής. Οι χοροί προσεγγίζονται από λαογραφική άποψη, με έμφαση στην κατανόηση του πολιτισμικού πλαισίου δημιουργίας τους και στην ανάδειξη της ιδιαίτερης σχέσης του χορού με τον τόπο και την ταυτότητα.

Ο σχεδιασμός ακολούθησε τις πέντε φάσεις παραγωγής ηλεκτρονικού μαθήματος του μοντέλου ADDIE⁹. Η αναγκαιότητα του συγκεκριμένου μαθήματος αποδεικνύεται αφενός από το γεγονός ότι ο παραδοσιακός χορός δεν έχει κάποια ιδιαίτερη θέση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση¹⁰, αφετέρου από την αναγκαστική εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης το προηγούμενο σχολικό έτος λόγω της πανδημίας του κορονοϊού. Το μάθημα απευθύνεται σε μαθητές Γυμνασίου και μπορεί να διδαχτεί στο πλαίσιο των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων, στη θεματική «Περιβάλλον», επιμέρους θεματική «Παγκόσμια και τοπική Πολιτιστική Κληρονομιά». Περιλαμβάνει τρεις ενότητες, μία εισαγωγική για τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τους παραδοσιακούς χορούς (γεωγραφία, ιστορία, πειρατεία) και από μία ενότητα για κάθε χορό.

Στόχοι του μαθήματος είναι:

- Να κατανοήσουν οι μαθητές τη σχέση ανάμεσα στην ιστορία, τη γεωγραφία και τους τοπικούς χορούς.
- Να γνωρίσουν τις περιστάσεις επιτέλεσης των χορών που παρουσιάζονται στο μάθημα.
- Να κατανοήσουν την αξία του λαϊκού πολιτισμού.
- Να ενθαρρυνθούν να συμμετέχουν σε λαϊκά δρώμενα.

Για την ανάπτυξη του ηλεκτρονικού μαθήματος χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο συγγραφής πολυμεσικού υλικού (authoring tool) Ανοικτής Πηγής (open source) H5P, που ανήκει στην κατηγορία εργαλείων συγγραφής με προσανατολισμό τη σελίδα (page oriented). Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε ο τύπος branching scenario, δηλαδή η οργάνωση του περιεχομένου βάσει

⁹ Το μοντέλο ADDIE δημιουργήθηκε το 1975 από το Κέντρο Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας (CentreforEducationalTechnology) του Πανεπιστημίου της πολιτείας της Φλόριντα. Στην ανάπτυξη του μοντέλου αυτού συνέβαλαν οι Dick και Cary το 1978 και αργότερα ο RussellWatson (Muruganatham, 2015, σ. 52). Το ADDIE αποτελεί ακρωνύμιο των λέξεων: Analysis, Design, Development, Implementation και Evaluation, που αποτελούν τις πέντε φάσεις της διαδικασίας παραγωγής του μαθησιακού υλικού.

¹⁰ Οι μελέτες για την ένταξη του λαϊκού πολιτισμού στο σχολείο αφορούν κυρίως την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Kakampoura, Katsadoros, Nounanaki & Kolokythas, 2017· Καραγιώργου, 2018).

διακλαδώσεων. Στον τύπο αυτό ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει το υλικό με το οποίο θα εργαστεί και τη σειρά με την οποία θα το προσεγγίσει, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες του και το μαθησιακό του στυλ. Με αυτό τον τρόπο διευκολύνεται η αυτόνομη μάθηση και καθίσταται πιο αποτελεσματική στα πλαίσια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Ακολούθησε η παραγωγή ηλεκτρονικού μαθήματος με τίτλο «Χορεύοντας στη Χίο *ταλίμι και τρίπατο*», καθώς και η εφαρμογή/δοκιμή του μαθήματος εξ αποστάσεως σε χώρο και χρόνο που ορίστηκε από τους χρήστες. Η αξιολόγηση του μαθησιακού αντικειμένου έγινε από ειδικούς, καθηγήτριες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που διδάσκουν παραδοσιακό χορό σε μαθητές Γυμνασίου και έχουν βιωματική σχέση με τους τοπικούς χορούς που παρουσιάζονται στο μαθησιακό αντικείμενο, καθώς διαμένουν μόνιμα στη Χίο. Η αξιολόγηση έγινε μέσω ερωτηματολογίου τύπου google forms που βασίστηκε στο μοντέλο αξιολόγησης μαθησιακών αντικειμένων LORI¹¹.

Εφαρμογή των αρχών της πολυμεσικής θεωρίας

Στον σχεδιασμό του ψηφιακού αντικειμένου έγινε προσπάθεια να εφαρμοστούν οι αρχές της πολυμεσικής θεωρίας του Mayer που αφορούν τον τρόπο διάθεσης του περιεχομένου για μια πιο αποτελεσματική μάθηση. Σύμφωνα με την αρχή της πολυμεσικότητας, στις περισσότερες διαφάνειες υπάρχει συνδυασμός γραπτού κειμένου και εικόνας ή βίντεο. Συχνά οι κύριες έννοιες που αναφέρονται στα κείμενα τονίζονται με διαφορετικό χρώμα και η εικόνα που τις συνοδεύει θεωρούμε ότι βοηθά τον μαθητή να κάνει τη σύνδεση μεταξύ λεκτικής και οπτικής αναπαράστασης. (βλ. Εικόνα 1)

Τους επόμενους αιώνες οι Χίοι ασχολούνται με το εμπόριο και διοχετεύουν στην αγορά τα τοπικά προϊόντα, κυρίως τον περίφημο **αριούσιο οίνο**, που μεταφέρουν σε χιώτικους αμφορείς. Χιώτικοι αμφορείς βρέθηκαν σε όλη τη Μεσόγειο, την Αίγυπτο ακόμα και τον Εύξεινο Πόντο.

Ο πλούτος από αυτές τις δραστηριότητες επιτρέπει στους Χιώτες να ζουν με παροιμιώδη πολυτέλεια: "χία ζωή, χία τράπεζα, χίος γέλωτ"!

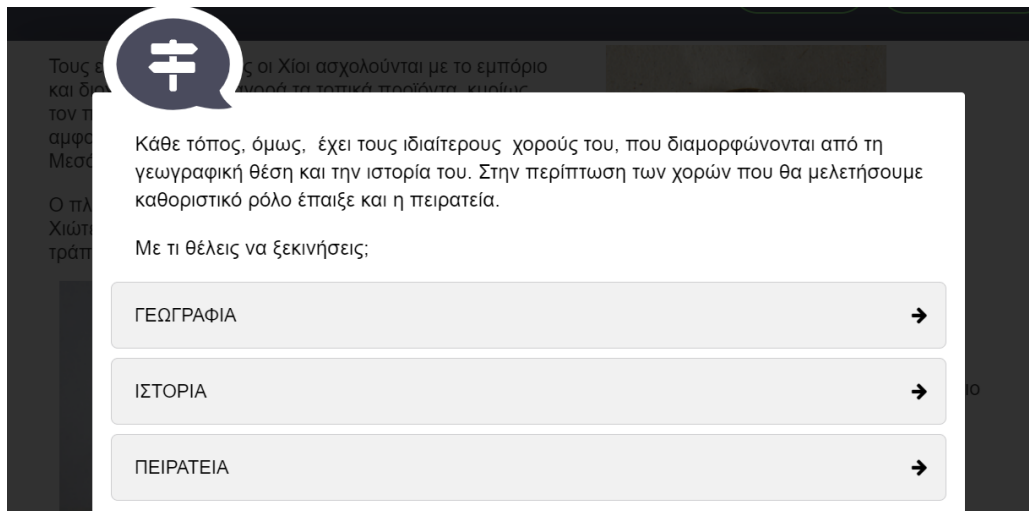

Η αμπελουργία και η παραγωγή κρασιού διδάχτηκε στους Χίους από τον Οινοπύωνα, τον γιο του Διονύσου, που ήταν ο πρώτος βασιλιάς και οικιστής της Χίου. Η **Σφίγγα**, φύλακας του τάφου του Οινοπύωνα και προστάτιδα της πόλης, ήταν το διαχρονικό σύμβολο του νησιού.

Εικόνα 1. Αρχή της πολυτροπικότητας

Οι εικόνες είναι τοποθετημένες δίπλα στα κείμενα που τις περιγράφουν (αρχή της συνάφειας). Ακόμα, δίνεται η δυνατότητα στον μαθητή/τρια, όταν περάσει τον κέρσορα πάνω από ορισμένες εικόνες, να εμφανίζεται κάποια διευκρινιστική πληροφορία (τεχνική mouse-over ή rollover). Παράλληλα, τηρήθηκε η αρχή του πλεονασμού με την αποφυγή πολλαπλών μέσων για το ίδιο περιεχόμενο. Επιπλέον, εφαρμόστηκε η αρχή της συνοχής, ενώ παραλείφθηκαν από τα slide περιττά στοιχεία που ίσως θα παρεμπόδιζαν τη μάθηση. Προκειμένου να υπηρετηθεί η αρχή της εξατομίκευσης, υιοθετήθηκε φιλικό γλωσσικό ύφος, με χρήση του δεύτερου ρηματικού προσώπου με το οποίο απευθυνόμαστε άμεσα στον μαθητή/στη μαθήτρια. (βλ. εικόνα 2)

¹¹ Learning Object Review Instrument (Leacock & Nesbit, 2007).

Εικόνα 2. Αρχή της εξατομίκευσης

Τέλος, σύμφωνα με την αρχή της τμηματοποίησης, επιλέχθηκε να παρουσιαστούν σε διαφορετικές διαφάνειες τα περιεχόμενα των ενοτήτων «γεωγραφία» και «ιστορία», λόγω του αυξημένου αριθμού πληροφοριών που περιέχουν, αφού είναι δυσκολότερο για τους μαθητές/τις μαθήτριες να επεξεργαστούν μακροσκελή εκπαιδευτικά υλικά.

Αξιολόγηση

Για την αξιολόγηση του ηλεκτρονικού μαθήματος επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο LORI (Learning Object Review Instrument), γιατί συνδυάζει την εις βάθος αξιολόγηση των μαθησιακών αντικειμένων με την εξοικονόμηση χρόνου, σε σχέση με πιο λεπτομερή εργαλεία αξιολόγησης. Ταυτόχρονα το LORI μπορεί να χρησιμοποιηθεί ατομικά, αλλά, όπως στην παρούσα εργασία, οι κριτικές των αξιολογητών του ίδιου μαθησιακού αντικειμένου μπορεί να συναθροιστούν ώστε να εξαχθούν πιο ασφαλή συμπεράσματα (Leacock & Nesbit, 2007). Σύμφωνα με το LORI ελέγχονται οι εξής εννέα διαστάσεις του μαθησιακού αντικειμένου, οι οποίες βαθμολογούνται σε μια κλίμακα 1-5, όπου το 1 αντιστοιχεί στη χαμηλότερη βαθμολογία και το 5 στην υψηλότερη:

- Ποιότητα περιεχομένου: ελέγχεται η ακρίβεια, η ισορροπημένη παρουσίαση των ιδεών, το κατάλληλο επίπεδο λεπτομερειών και η δυνατότητα επαναχρησιμοποίησης του αντικειμένου σε διάφορα πλαίσια.
- Ευθυγράμμιση μαθησιακών στόχων: ελέγχεται η συνάφεια μεταξύ μαθησιακών στόχων, δραστηριοτήτων, αξιολογήσεων και χαρακτηριστικών των χρηστών.
- Ανατροφοδότηση και προσαρμογή: ελέγχεται η προσαρμοστικότητα του αντικειμένου σε σχέση με διαφορετικές παραμέτρους που μεταβάλλει ο χρήστης. Επίσης ελέγχεται αν η χρήση του αντικειμένου μπορεί να προσαρμοστεί σε διαφορετικούς μαθητές.
- Κίνητρα: ελέγχεται αν το μαθησιακό αντικείμενο παρέχει ισχυρό κίνητρο για χρήση, αν είναι σχετικό με τα ενδιαφέροντα των χρηστών και αν προσφέρει ποικιλία επιλογών και ρεαλιστικές προσδοκίες για επιτυχία.
- Σχεδιασμός παρουσίασης: ελέγχεται αν το οπτικοακουστικό υλικό χρησιμοποιήθηκε με τρόπο ώστε να προάγει τη μάθηση.
- Ευχρηστία, αλληλεπίδραση: ελέγχεται αν η πλοήγηση είναι εύκολη και η διεπαφή σταθερή και προβλέψιμη σε όλα τα σημεία του μαθησιακού αντικειμένου.
- Προσβασιμότητα: ελέγχεται αν το μαθησιακό αντικείμενο είναι φιλικό για άτομα με αναπηρίες και αν είναι προσβάσιμο από κινητές συσκευές.

- Επαναχρησιμοποίηση: ελέγχεται αν το μαθησιακό αντικείμενο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διαφορετικά μαθήματα και μαθησιακά σχέδια χωρίς τροποποίηση. Επίσης ελέγχεται αν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ευρύ φάσμα μαθητών με κάποια προσαρμογή.
- Συμμόρφωση με πρότυπα: ελέγχεται αν τα μεταδεδομένα του μαθησιακού αντικειμένου είναι επαρκή, προσβάσιμα στους μαθητές εντός του αντικειμένου και σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές.

Το ηλεκτρονικό μάθημα αξιολογήθηκε θετικά από την ομάδα εστίασης ειδικών. Ομόφωνα υψηλή ήταν η βαθμολογία για την ευθυγράμμιση στόχων και την ευχρηστία της παρουσίασης. Το ίδιο ισχύει και για τον σχεδιασμό της παρουσίασης που έγινε με εφαρμογή των αρχών της πολυμεσικής θεωρίας. Υψηλή βαθμολογία έλαβε η παρουσίαση όσον αφορά την ποιότητα περιεχομένου, την ανατροφοδότηση και την επαναχρησιμοποίηση. Ως προς τη συμμόρφωση με τα πρότυπα, το σύνολο των αξιολογητών έκρινε ότι η παρουσίαση πληρούσε σε ικανοποιητικό βαθμό και αυτό το κριτήριο. Τη χαμηλότερη βαθμολογία έλαβε η παρουσίαση στην έβδομη ερώτηση, που είχε σχέση με την προσβασιμότητα. Θεωρούμε ότι εδώ η χαμηλή βαθμολογία αφορά την πρόσβαση στο μαθησιακό αντικείμενο από άτομα με αναπηρία, καθώς δεν έγινε κάποια ειδική πρόβλεψη κατά τον σχεδιασμό της παρουσίασης, ενώ αντίθετα, ελέγχθηκε ότι η παρουσίαση λειτουργεί χωρίς πρόβλημα και σε κινητές συσκευές.

Πορίσματα

Η παρούσα έρευνα ανέδειξε τη σημασία των τοπικών παραδοσιακών χορών, τόσο ως προϊόντων όσο και ως διαδικασιών, στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Από την ανάλυση των χορών και των χορευτικών περιστάσεων διαπιστώθηκε ότι οι υπό εξέταση χοροί αποτελούν στοιχεία δηλωτικά της ταυτότητας του ντόπιου πληθυσμού. Η εκμάθηση των χορών και η συμμετοχή σε χορευτικές παραστάσεις και τοπικά έθιμα που περιλαμβάνουν τους χορούς προσφέρει στους χορευτές την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά. Η τοπική κοινωνία χρησιμοποιεί τις δημόσιες παραστάσεις των χορών και την αναβίωση των εθίμων ως σύμβολα της τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας και ως μέσο σύνδεσης της κοινότητας με το παρελθόν. Παράλληλα διαπιστώνεται ότι οι τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι αναδεικνύονται στους επίσημους διαχειριστές των χορών, αφού οργανώνουν τμήματα εκμάθησής τους και συντονίζουν κάθε σχετική δράση με σκοπό τη διάδοση της τοπικής παράδοσης.

Το εκπαιδευτικό σκέλος της εργασίας είχε σκοπό τον σχεδιασμό ενός μαθησιακού αντικειμένου για την παρουσίαση των παραδοσιακών τοπικών χορών σε μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Το αντικείμενο αυτό αξιολογήθηκε θετικά από μια ομάδα ειδικών, σύμφωνα με τα κριτήρια αξιολόγησης μαθησιακού αντικειμένου LORI. Φαίνεται ότι η εφαρμογή των αρχών της πολυμεσικής θεωρίας κάνει το μαθησιακό αντικείμενο ευχάριστο και αποτελεσματικό. Μάλιστα, με το εργαλείο συγγραφής περιεχομένου H5P το κόστος σχεδιασμού είναι μηδενικό, αφού υπάρχει διαθέσιμη μια δωρεάν εκδοχή του. Ταυτόχρονα δεν απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις των ΤΠΕ, οπότε, ακόμα και ο νέος χρήστης εύκολα μπορεί να παράξει το υλικό που επιθυμεί με βάση τις ανάγκες των μαθητών/μαθητριών του. Το υλικό αυτό εύκολα αποθηκεύεται, διαμοιράζεται και επαναχρησιμοποιείται, ενώ υπάρχει πάντα η δυνατότητα προσθήκης ή αφαίρεσης υλικού και γενικά βελτίωσης ή αναπροσαρμογής του.

Περιορισμοί έρευνας

Οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι η πανδημία υπήρξε ανασταλτικός παράγοντας για τη συλλογή στοιχείων για τους χορούς, αφού ανέστειλε κάθε εορταστική εκδήλωση, γλέντι και αναπαράσταση εθίμου, καθιστώντας αδύνατη την επιτόπια έρευνα και δυσχεραίνοντας την επικοινωνία με πιθανούς πληροφορητές. Όσον αφορά το εκπαιδευτικό σκέλος της έρευνας, οι περιορισμοί σχετίζονται τόσο

με τον σχεδιασμό όσο και με την εφαρμογή του μαθησιακού αντικείμενου που παράχθηκε. Στις αδυναμίες του σχεδιασμού θα πρέπει να αναφέρουμε την απουσία διαδραστικού βίντεο που θα βοηθούσε στην κατανόηση του περιεχομένου, ενώ παράλληλα θα κρατούσε αμείωτο το ενδιαφέρον των μαθητών. Τέλος, λόγω αντικειμενικών δυσκολιών δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί η φάση της εφαρμογής στους μαθητές/στις μαθήτριες για τους οποίους/τις οποίες σχεδιάστηκε το μαθησιακό αντικείμενο. Η αξιολόγηση της παρουσίασης έγινε από μια ομάδα καθηγητριών που διδάσκουν χορό. Η βιωματική σχέση τους με τους χορούς και η πολυετής εμπειρία τους στη διδασκαλία μαθητών/μαθητριών Γυμνασίου καθιστά την κρίση τους για την παρουσίαση, βαρύνουσας σημασίας. Τα παραπάνω όμως, δεν αναιρούν την αναγκαιότητα να δοκιμαστεί το συγκεκριμένο μαθησιακό αντικείμενο στην εκπαιδευτική πράξη.

Επιλογικά

Αποτελεί πεποίθησή μας ότι ο παραδοσιακός χορός και ιδιαίτερα ο τοπικός χορός με τους ποικίλους συμβολισμούς του για την τοπική κοινωνία προσφέρει ένα πολλά υποσχόμενο πεδίο έρευνας για τον μελετητή/τη μελετήτρια της λαογραφίας. Απαλλαγμένος από τη νοσταλγική διάθεση των Ρομαντικών και τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα που υπαγορευόταν από πολιτικές σκοπιμότητες του παρελθόντος, ο παραδοσιακός χορός μπορεί να αποκαλύψει με εναργέστατο τρόπο πλευρές της συλλογικής ταυτότητας. Η ανάδειξη αυτής της διάστασης του παραδοσιακού χορού από το σχολείο είναι όχι μόνο επιθυμητή αλλά και αναγκαία σήμερα που η παγκοσμιοποίηση και ο ατομικισμός στερούν από τον άνθρωπο το αίσθημα του να ανήκει σε μια ομάδα. Υπό το πρίσμα αυτό η χρήση Νέων Τεχνολογιών φαίνεται ότι μπορεί να συμβάλει προς αυτή την κατεύθυνση, ακόμα και στις ιδιάζουσες συνθήκες της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Βιβλιογραφία

- Αυδίκος, Ε. (2012). Εισαγωγή Στο Ε. Αυδίκος & Σ. Κοζιού (επιμ.), *4ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Λαϊκός πολιτισμός και εκπαίδευση» Καρδίτσα, 19, 29 και 21 Οκτωβρίου 2012* (σελ. 7-8) Καρδίτσα, Κέντρο ιστορικής και λαογραφικής έρευνας «Ο Απόλλων», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας-τμήμα ιστορίας αρχαιολογίας και κοινωνικής ανθρωπολογίας.
- Cowan, J. (1998). *Η πολιτική του σώματος, χορός και κοινωνικότητα στη βόρεια Ελλάδα*, μετάφρ. Κ. Κουρεμένος. Αλεξάνδρεια.
- Δήμας, Η. (1979). *Ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί*. Σάλτο.
- Ζώη, Σ. & Λουρδή, Ε. (2016) Ο λαϊκός πολιτισμός στην εποχή των ΤΠΕ. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2016*. DOI: <http://dx.doi.org/10.12681/edusc.1004>.
- Θεοδωρίδης, Π. (2001). Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα. *Επιστήμη και κοινωνία*, 5, 55-82.
- Κάβουρας, Π. (2002) Το παρελθόν του παρόντος. Από την εθνογραφία και την επιτέλεση της μουσικής στην επιτέλεση της μουσικής εθνογραφίας. *Το Παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, λαογραφία, κοινωνική ανθρωπολογία, Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου, 19-21 Απριλίου*. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας. 79-92.
- Κακάμπουρα, Ρ. (2000). Δραματοποίηση λαϊκών δρωμένων στο ελληνικό σχολείο, *Παρνασσός ΜΒ'*, 215-228.
- Κακάμπουρα, Ρ., Κασσαβέτη, Ο. Ε., Σαμαρτζή, Έ., & Μπαμπάλης, Θ. (2018). Οπτική εθνογραφία και εκπαίδευση: Μια διδακτική πρόταση. *Επιστήμες Αγωγής, 2018(1)*, 74-95.
- Κακάμπουρα, Ρ., & Καπρούιτη, Π. (2018) Αντιλήψεις και στάσεις των μαθητών της Δ τάξης του Δημοτικού Σχολείου για το λαϊκό παραμύθι. Μια μελέτη περίπτωσης. Στο Τ. Τσιλιμένη, Ε. Κονταξή & Ε. Σηφάκη (επιμ.), *Θεωρήσεις της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας* (σσ. 193-207). Τζιόλας.

- Καπανιάρης Α. (2017). *Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση: Ο ρόλος της Πληροφορικής και των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών στην παραγωγή ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού* (διδακτορική διατριβή) Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος. Διαθέσιμο από: Εθνικό αρχείο διδακτορικών διατριβών.
- Καραγιώργου, Α. (2018). Τα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων-πολιτιστικών θεμάτων σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό σχολείο. Στα πρακτικά του «8ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης», 397-410.
- Κατσαδώρας, Γ. (2011). Ο λαϊκός πολιτισμός την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Στο Π. Φώκιαλη, Ν. Ανδρεαδάκης & Γ. Ξανθάκου (επιμ.) *Διεργασίες σκέψης στο σχολείο και την κοινωνία* (Τόμος Α)(σσ 90-99). Πεδίο.
- Μερακλής, Μ. (2011³). *Ελληνική λαογραφία: κοινωνική συγκρότηση, ήθη, έθιμα, λαϊκή τέχνη*. Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα.
- Μιχαήλ, Γ. (2009). Homo Interneticus ή λαογραφία και Διαδίκτυο. *Λαογραφία*, 41. 291-305.
- Νιτσιάκος, Β. (1995). *Οι ορεινές κοινότητες της βόρειας Πίνδου: Στον απόηχο της μακράς διάρκειας*. Πλέθρον.
- Ντάση, Ε. (2003) Λαϊκός πολιτισμός ή πολιτισμός των μαζών; Στα Πρακτικά του επιστημονικού συνεδρίου «*Το παρόν του παρελθόντος ιστορία, λαογραφία, κοινωνική ανθρωπολογία*» 79-92. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Πολίτης, Λ. (2003¹²). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Πραντσιδής, Ι. (1995) *Ο παραδοσιακός χορός στις κοινότητες των Ακμπουναριωτών στο Γκενεράλ Ίντζοβο Βουλγαρίας και στο Αιγίνιο Πιερίας, Συγκριτική λαογραφική προσέγγιση*. (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Σοφός, Α., Κώστας, Α., & Παράσχου, Β. (2015). *Online εξ αποστάσεως εκπαίδευση Από τη θεωρία στην πράξη*. Ελληνικά ακαδημαϊκά συγγράμματα και βοηθήματα. Ανακτήθηκε στις 9 Ιουνίου 2021 από <http://hdl.handle.net/11419/182>.
- Συντιχάκη, Α., Φούντζουλας, Γ., Μανούσου, Ε., & Κουτσούμπα, Μ. (2019). *Δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού ασύγχρονης εξ αποστάσεως πολυμορφικής εκπαίδευσης για τη διδασκαλία ελληνικού παραδοσιακού χορού σε αρχάριους ενήλικες*. Στα Πρακτικά του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, 214-226.
- Χάρτνολ, Φ. (1980). *Ιστορία του θεάτρου*, μετάφρ. Ρ. Πατεράκη. Υποδομή.
- Χατζητάκη-Καψωμένου, Χ. (2013). Οι πολιτιστικοί σύλλογοι και η παράδοση, το πρόβλημα της αυθεντικότητας. Στα πρακτικά του επιστημονικού συνεδρίου «*Το παρόν του παρελθόντος ιστορία, λαογραφία, κοινωνική ανθρωπολογία*», 369-379. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Andikos, E. (2010). Continuity, Identity and Folk Studies in Greece. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, (44), 157-170. Castells, M. (2010) *The power of identity*. Wiley-Blackwell.
- Cohen, A. (1989). *The symbolic construction of community*. Ellis Horwood.
- Dimopoulos, K., Tyrovolas, V., & Koutsouba, M. (2013). *Το «ιερό» και το «κοσμικό». Η διάκρισή τους στις επιτελεστικές διαδικασίες και χορευτικές πρακτικές στην κοινότητα της Κρανιάς Καρδίτσας*. 35th World Dance Research Congress. Ανακτήθηκε από <http://cid-portal.org/cdr/athens2013/index.php/component/content/category/14-sample-data-articles>
- Dundes, A. (1984). Defining Identity through Folklore (Abstract). *Journal of Folklore Research*, 21(2/3), 149-152.
- Fink, B., Bläsing, B., Ravnigani, A., & Shackelford, T. K. (2021). Evolution and functions of human dance. *Evolution and Human Behavior*, 42, 351-360.
- Kaeppler, L. A. (2000). Dance Ethnology and the Anthropology of Dance. *Dance Research Journal*, 32 (1). 116-125.
- Kakampoura, R., Katsadoros, G., Nounanaki, A., & Kolokythas, D. (2017). Educational activities concerning folk/popular culture in Greek Primary School Websites, *European scientific journal*, 13, 246-262. doi: 10.19044/esj.2017.v13n10p246.

- Mayer, R., & Moreno, R. (2005). *A Cognitive Theory of Multimedia Learning: Implications for Design Principles*. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/248528255_A_Cognitive_Theory_of_Multimedia_Learning_Implications_for_Design_Principles.
- Leacock, T. L., & Nesbit, J. C. (2007). A framework for evaluating the quality of multimedia learning resources. *Journal of Educational Technology & Society*, 10(2), 44-59.
- Muruganatham, G. (2015). Developing of E-content package by using ADDIE model. *International journal of applied research*, 1(3), 52-54.
- Oring, E. (1994). The Arts, artifacts and Artifacts of identity. *The Journal of American Folklore*, 107 (424).
- Spencer, P. (Ed.). (1985). *Society and the dance: The social anthropology of process and performance*. Cambridge University Press.